

ZAPISI

NOVI PISANI VIRI O NAJSTAREJŠI SLOVENSKE ZGODOVINI — POROČILO
O KNJIGI BERNHARDA BISCHOFFA

Odkar smo na začetku stoletja z velikim delom Franca Kosa (Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku) dobili bogato zbirko virov za zgodnjo slovensko zgodovino, smo se uspravili v prepričanju, da pač nekih bistvenih novih virov za to najstarejše obdobje ni pričakovati. Ko so bili objavljeni viri večkratno obravnavani z raznih gledišč, je možnost novih razlag postajala vse manjša, težišče zgodovinskega pisja se je premaknilo v mlajša obdobja. S tem pa je spoznavanje novega postalo preveč odvisno od srečnih naključij. Le taki okoliščini se lahko zahvalim, da mi je prišla v roko knjiga **Bernharda Bischoffa, Salzburger Formelbücher und Briefe aus Tassilonischer und Karolingischer Zeit**, ki je izšla v seriji Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Heft 4, München 1973. Avstrijsko zgodovinsko knjigo s pridom uporablja, pri nas pa doslej ni vzbudila pozornosti. Vendar si jo zasluži! Vsebuje namreč vrsto doslej neobjavljenih virov, ki se nanašajo tudi na slovensko zgodovino 8. in 9. stoletja.

Spomladi 1972 je naletel nemški zgodovinar Bernhard Bischoff v Staatliche Bibliothek Regensburg pod signaturo Rat. ep. 422 na rokopisno gradivo Frobeniusa Forsterja z naslovom »Anecdota aliaque memorabilia ex codicibus monasterii S. Emmerami collecta et descripta«. Forster je bil znamenit benediktinski učenjak iz samostana Sankt Emmeram v Regensburgu. Bil je profesor filozofije in teologije. 1750 je postal v svojem samostanu prior in bibliotekar, s tem pa varuh ene največjih cerkvenih zbirk rokopisov na Bavarskem, ki je vsebovala dragotne iz karolinškega obdobja. Začel se je ukvarjati z zgodovino. Njegova znanstvena želja je postala nova izdaja Alkuinovih del, kar ga je zaposlovalo četrto stoletje. Zbiral je gradivo od vsepovsod. Ko mu je tisk izdaje Alkuina že precej napredoval, je 1773 izvedel za karolinški kodeks, ki je bil napisan v Salzburgu v času nadškofa Liuphrama (836–859). Vseboval je številne pesmi Alkuina in drugih, hranili pa so ga v regensburškem jezuitskem kolegiju Sankt Paul. Forster je še lahko pritegnil rokopis, vendar je novoodkrit, dotlej še neznane Alkuinove pesmi, lahko posredoval le še v dodatku. Kodeks je po razpustu kolegija 1817 izginil. Bischoff ga je imenoval **Rokopis iz Sankt Paula**. Po Forsterjevi omembi je vseboval skoraj le Alkuinova besedila. V »Anecdota« so se ohranila preostala. Gre za pet pesmi, od katerih sta za nas najpomembnejši četrta in druga. Le-ta še nanaša na Bischofshofen. Pesem je posvetilni napis cerkve v tem kraju, ki jo je salzburški nadškof Adalram dal obnoviti in posvetiti v čast sv. Maksimilijanu. Začetek pesmi manjka, zato pa se je pred pesmijo ohranila notica, ki pove, da so samostan (v Bischofshofnu) požgali neverni Slovani leta 820. Cerkev je dal obnoviti in znova posvetiti Adalram prvo leto svojega škofovanja za praznik sv. Maksimilijana, 12. oktobra 821. Četrta pesem v petih distihih slavi, kako je Adalram ponovno zgradil in posvetil neko cerkev sv. Mihaela; ki je bila uničena v požaru, ki ga je zanetila neverna roka. Obnovljena je bila nedolgo za tem.

Izrečna omemba samostana (monasterium) je za nas, ki smo v onem času navajeni ob bavarski meji le samostanov v Kremsmünstru in Innichenu, morda nenavadna, toda v Avstriji se je že uveljavilo mnenje, da je bil ta samostan, ki je nastal leta 711/712, najstarejše salzburško oporišče pri nameravanem pokristjanjevanju Slovanov. A že okoli 720 so ga porušili sosednji Slovani, kar je bil verjetno poganski odgovor na pokristjanjevalno dejavnost. 743 si ga je izprosil v fevd od bavarskega vojvode Odila njegov kaplan, duhovnik Ursus, ki je obnovil kraj. 820 so samostan ponovno požgali Slovani, vendar v tem primeru ni šlo za krajevno omejeno nasprotovanje okoliških karantanskih Slovanov, ki so bili deležni misijonskega delovanja iz Bischofshofna, ampak je bilo to dejanje del velikega spopada med frankovsko državo in uporniki Ljudevita Posavskega (glej: Dopsch H., Bischofshofen im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, v: Bischofshofen 5000 Jahre Geschichte und Kultur, Bischofshofen 1984, 61 ss.).

Najverjetneje v tem uporu je bila požgana tudi cerkev sv. Mihaela, ki je stala pač nekeje na salzburškem cerkvenem področju Bavarske. Za krivca (impia manu) pesem uporablja enak pridevnik kot za požigalce Bischofshofna (impia Sclavi). Cerkev je dal nedolgo po požigu (non longe dehinc) obnoviti Adalram, tako kot cerkev v Bischofshofnu. Vse to kaže na skupno usodo obeh cerkev. Upor je slučajno sovpadel s smrtjo Arna in nastopom Adalama, ki se je seveda najprej potrudil urediti posledice pustošenja. Kolikšen obseg je to imelo, ne vemo. Ali sta bila uničena le na-

vedena kraja ali več, lahko samo ugibamo. Vsekakor pa je razvidno, da je imel upor Ljudevitovih zaveznikov v Karantaniji mnogo večji obseg, kot smo si doslej predstavljali, še več, da se ti niso le branili, ampak tudi napadali. Pokorile so jih šele frankovske vojske, ki so se poleti 820 vračale iz Panonije (Kos F., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 2, Ljubljana 1906, št. 61). Omenjena požiga si lahko mislimo v delu leta pred tem. Čeprav ju je povzročil protifrankovski upor, pa si lažje predstavljamo, da so ju izvedli pogani kot kristjani. Tudi pol stoletja starejše upore v Karantaniji so vodili pogani. Je bila ta stranka 820 še živa? So se Ljudevitovi zavezniki v Karantaniji idejno naslonili na staro vero? Oboje se mi ne zdi nemogoče, še zlasti, če se spomnimo na veliki uspešni protinemški upor Polabskih Slovanov leta 983, ki je bil kljub večdesetletnemu pokristjanjevanju idejno poganski.

Kaj nam še prinaša Bischoffova knjiga? — Forster je pri svoji obdelavi Alkuina črpal še iz enega, izgubljenega kodeksa z naslovom »**Liber traditionum**«, ki, si ga je prepisal v Salzburgu. O njem je zabeležil, da gre za rokopiis na pergamentu v četverki, kvaterniju. Vseboval je štiri tudi grafično različne zbirke. Forster je prve tri časovno postavil v 9., zadnjo pa še v 8. stoletje. V njegovem prepisu je okoli 90 besedil, od tega je 40 novih. Zbirke I in II sta po Bischoffu nastali v predloženem obsegu najprej pod nadškofofom Liuphramom sredi 9. stoletja. Zbirka I vsebuje, vsemogoče obrazce, od takih za darovnice do pisem različnim oblastnikom. Obrazci so seveda starejši od oblikovanja zbirke. Tako je njen prvi del verjetno nastal na področju Salijskih Frankov in ga je konec 8. stoletja prinesel s seboj Arno iz Saint-Amanda. Zbirka II je bila sestavljena po abecedi in je bila zaključena v prvih, letih vladanja Ludvika Pobožnega (814—840). V obrazcih pisem so večkrat ohranjena imena, ki so jih poznejši prepisi izpustili. Tako je bilo npr. mogoče ugotoviti, da pismo št. 2 omenja poslanca kalifa Haruna al Rašida Karlu Velikemu leta 807.

Za nas je zanimivo pismo št. 15, v katerem opat nekega majhnega samostana prosi nekega višjega duhovnika za poročila z dvora. Podobno ga zanima glede Slovanov ali Avarov oziroma tudi obžalovanja vrednega in zelo, nesrečnega ljudstva Canitum (Canitum gentem), če še vedno vztrajajo in neverni in ostajajo stanovitni v zakrknjenosti svojega srca, ali če se končno vendarle želijo spreobrniti k veri in prejeti sveti krst. Zanimajo ga tudi novice iz Rima o vznemirjenju zaradi Beneventancev in grških gusarjev. Po Bischoffovem mnenju je besedilo, zaradi omembe Avarov, nastalo pred 796. Glede na razmere v Rimu pa misli, da je pismo nastalo morda leta 788, ko je tiska papeštva dosegla vrh. Ime Canitum se mu zdi podobno Karantancem, možnost, da bi šlo za Sase, mu je skoraj neverjetna. Po Forsterjevi pripombi je branje imena dvomljivo, oblika Canitum je tako njegova domneva. Konec koncev bi se lahko zmotil že prepisovalec iz 9. stoletja. Je prvotno pisalo Carintum? Kakorkoli že, več kot verjetno Canitum gentem pomeni Karantance. Tako poistovetenje je tudi v slovarju imen iz zgodnjerednjeveške zgodovine v vzhodni Evropi po latinskih virih, (Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa, Serie A, Lateinische Namen bis 900, Band II, Lieferung 7, Wiesbaden 1982, 306). — Pismo nakazuje skrb za pokristjanjevanje Avaroslovanov, še preden so bili vojaško podrejeni, hkrati pa tudi dokazuje, da je bilo poganstvo v Karantaniji tudi po zadušitvi upora 772 še kako živo, kar krepi verjetnost poganske stranke v času Ljudevitovega upora.

Zbirka IV se je morala po pisavi močno ločiti od ostalih, saj je Forster prvo časovno opredelitev v 9. stoletju prečrtal in napisal 8. stoletje. Vsebuje pretežno pravne obrazce. Besedila bi lahko prišla z romanskega zahoda.

Zbirka III vsebuje vrsto pisem, ki se nanašajo na Tassila, njegovo hči Cotani, škofa Virgila in Arna in druge. V pismu št. 13 neki Clemens peregrinus podžiga Tassila in njegove na boj proti nekemu poganskemu ljudstvu, najverjetneje Karantancem. Povzetek pisma je objavil že F. Kos (Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 1, Ljubljana 1902, št. 245). Zanimiva je Bischoffova slovnično-slovnica razčlenitev pisma, s katero je potrdil irsko poreklo pisca. Irsko roko ali pa vsaj vpliv pa kaže še več drugih pisem te zbirke. Tudi Klemenovo pismo je svojstven izraz skrbi za »vzhodno politiko« Bavarske.

Po ugotovitvah Bischoffa je zbirka III nastala v Salzburgu v poznih 80-tih letih 8. stoletja, saj se vrsta pisem nanaša na Tassila pred in po njegovem padcu. Vsebovala je 25 besedil, prvemu je manjkala začetek. Forster je prepisal 23 besedil, dve iz sredine je izpustil — in tu pridemo do tistega, kar je morda najpomembnejše in nam jemlje dih, ker sta bili v barbarskem jeziku in nerazumljivi! Torej nista bili latinski, če bi bili v zgodnji nemščini, bi ju Forster pač prepoznal. Če smo videli, da je bil namen celotnega kodeksa ustvariti zbirko obrazcev, ki naj bi olajševali bodoče delo, če vemo, da je nastal v Salzburgu, če smo se zavedli bavarske vzhodne politike, če poznamo salzbursko skrb za misijonsko delo med Slovani, če vemo da so z njim začeli v Karantaniji že sredi 8. stoletja, potem se sama od sebe utrne misel, da sta bili besedili napisani v slovanskem jeziku, da je šlo najverjetneje za dva verska obrazca za delo med karantanskimi Slovani. Up, da gre za **prabesedilo brižinskih spomenikov**

iz druge polovice 8. stoletja ali nekaj podobnega, je seveda lahko povsem prazen. Vendar se mi zdi možnost takega odkritja preveč pomembna, da je ne bi poudaril. Res je »Liber traditionum« trenutno izgubljen, vendar ni nemogoče, da ga bo nekega dne nekdo ponovno odkril. Vsekakor je treba biti pozoren in poskušati.

Moj namen je bil pokazati, da je še vedno mogoče najti nove vire tudi za najstarejšo slovensko zgodovino, in nakazati nekaj problemov, ki jih odpirajo novoobjavljeni viri v Bischoffovi knjigi. Nikakor pa ni njihova obravnava z vidika naše zgodovine s tem izčrpana. — Ker obravnavanega dela pri nas ne prodajajo v vsaki trgovini, se mi zdi za konec primerno v celoti ponoviti za nas najpomembnejša besedila:

* * *

Bischoff poudarja zanesljivost Forsterjevega rokopisa. Ta je upošteval tudi neobičajen pravopis, nepravilno pisanje je pustil v besedilu in dal svoje izboljšave in dodatke na rob. — Tu so besedila razvrščena kronološko. Opombe so Bischoffove.

788?, pred 796

Pismo nekega opata, ki ga poleg novic z dvora in iz Rima zanima tudi versko stanje pri Avaroslovanih in Karantancih.

(»Liber traditionum«, zbirka II, št. 15. Bischoff, str. 38 s)

Pio patri venerandeque canitie¹ nite² oculis pulchraeque faciae domno illo ille pusillus filius ex totis artubus fidelis in omnibus in rosifluo³ odore deposcimus vobis salutem. Agnitus sit gloriae beatitudinis vestrae, sancte pater et nutritor optime et doctor praeclare, quia in quantum nobis vires suppetunt cum omni coenobioli nostri fideliter et incessanter pro vita vestra et statu preces fundere Deum patrem omnipotentem non cessamus, et ut in hoc saeculo vitam longaevam ac felicem ducatis et in aeterna patria gloriam cum sanctis angelis Dei perpetualiter habeatis. Ad vestram sanctam beatitudinem has paucas litterolas direximus aliquas questiunculas interrogandas, quas nobis occultas esse scitote. Inde vero optamus, ut de partibus sacri palatii, si aliquid comperti estis, ut nobis illud intimare dignemini. Similiter ex partibus Sclavorum vel Avarorum aut aetiam Canitum³ gentem miseram et nimis infelicem, si adhuc in infidelitate permanent et in duritia⁴ cordis sui perseverant, aut si aliquando ad fidem reverti cupiunt et baptismum sanctum percipere. De partibus vero sanctae Romanae ecclesiae aut de domno apostolico si gerulus aliquis aut littere ad vestram sanctam devenerunt praesentiam, ut vobis⁵ non pigeat hoc nobis intimare, quid in suis partibus agant vel ibi in circuitu eorum, quia scimus illos undique sollicitos esse propter Beneventanos⁶ et pirates Graecorum. De vestra vero gloriosa ad⁷ diligenda sanitate cum omni gaudio nobis laetiores reddatis, quam semper optamus, desideramus et cupimus adesse et audire. Dominus Iesus Christus custodiat vos ab omni malo semper.

820, 12. oktober 821

Slovani so požgali samostan v Bischofshofnu. Salzburški nadškof Adalram je nato obnovil in ponovno posvetil cerkev.

(Rokopis iz Sankt Paula, notica in pesem št. 2. Bischoff, str. 28)

Anno Domini DCCCXX impii Sclavi incendebant hoc monasterium. Sed hanc ecclesiam Adalrammus episcopus renovavit et rededicavit anno DCCCXXI, quod est episcopatus sui I^o in natali sancti Maximiliani III° id. Octobris.

Adalrammus ovans pastor praesentis ovilis
Sed melius iussit renovare haec omnia Christo
Atque suo confessore Maximiliano,
Cuius honore pio constat haec aula sacra,
Ipsius in anno festa cum coeperit esse
Et mensis quarto October pronuntiat idus,
Quemque tuam precibus properantem semper in aulam,
O sancte Maximiliane, tuere precando.

¹popr. iz canitiae — ²tako rkp., morda nitentibus? — ³Forsterjeva opomba: selectio dubia, forte: Canitum — ⁴duritia, popr. Forster — ⁵nobis, rkp. — ⁶Beneventanos, popr. Forster — ⁷beri ac.

820?, po 820

Salzburški nadškof Adalram je dal obnoviti in ponovno posvetil cerkev sv. Mihaela, ki so jo požgali neverniki.

(Rokopis iz Sankt Paula, pešem št. 4. Bischoff, str. 29)

Haec diruta domus flammis crepitantibus olim

Arsit et in cineres impia flante manu.

Sed non longe dehinc Christi devotus amore

Adalrammus enim, pastor ubique pius,

Ecclesiam Domini cupiens renovare iacentem

Incipit et melius iam miserante Deo

Officium statuens rite celebrari usquam,

Ut resonata foret laus iugiter Domini!

Alligari constat Michaelis honore dicata

Cum turba procerum haec domus alma Dei.

Andrej Pleterski

Zusammenfassung

NEUE SCHRIFTLICHE QUELLEN ÜBER DIE ÄLTESTE SLOWENISCHE GESCHICHTE — BERICHT ÜBER DAS BUCH BERNHARD BISCHOFFS

Andrej Pleterski

Der Autor stellt das Buch von Bernhard Bischoff vor (Salzburger Formelbücher und Briefe aus Tassilonischer und Karolingischer Zeit, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, Heft 4, München 1973). Im einzelnen behandelt er Texte, die sich auf die Geschichte Karantanien beziehen. Als Hauptattraktion betrachtet er die Möglichkeit, daß der verlorengegangene Kodex »Liber traditionum«, dessen Abschrift Bischoff veröffentlicht, im Original noch zwei slawische Texte aus der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts enthalten haben könnte, vielleicht zwei Glaubensformeln für die Missionstätigkeit unter den karantanischen Slawen.

Ob 21. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju je Kulturna skupnost občine Celje v sodelovanju z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije in z Zgodovinskim društvom v Celju izdala knjigo

Nada Klaić

ZADNJI KNEZI CELJSKI V DEŽELAH SV. KRONE

Knjiga je izšla kot posebna izdaja Celjskega zbornika. Avtorica — ugledna hrvaška zgodovinarica in profesorica zagrebškega vseučilišča je na podlagi novih ali doslej malo koriščenih arhivskih virov podala novo in popolnejšo podobo delovanja Celjskih, posebej še v ogrskih deželah.

Člani zgodovinskih in muzejskih društev lahko knjigo po znižani ceni prejmejo na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije.